

3. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Учебное пособие для студентов/В.В.Давыдов. – М. : ИЦ «Академия», 2004. – 288 с.

4. Митник О.Я. Логіка, 2клас: експериментальний навчальний посібник. 2-е вид./О.Я.Митник. – К. : Початкова школа, 2008. – 104 с.

5. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів/О.Я.Савченко. – К. : Рад. школа, 1982. – 176 с.

НАУКОВА ПАРАДИГМА ОСОБИСТІСНО-ОРИЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

УДК 37.013.42

Михайлова Л.І.

У статті проаналізовані деякі теоретичні підходи щодо особистісних якостей становлення соціального працівника. У залежності від наукових поглядів вчених, зміст поняття «якості соціального працівника» має неоднозначний зміст. Формування особистісних якостей фахівця визначають успішність і ефективність майбутньої роботи.

Ключові слова: соціальний працівник, психологічні характеристики, особистісні якості, особистісні характеристики.

НАУЧНАЯ ПАРАДИГМА ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА К СТАНОВЛЕНИЮ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА

Михайлова Л.И.

В зависимости от научных взглядов ученых, содержание понятия «качества социального работника» имеет неоднозначный смысл. Формирование личных качеств специалиста определяют успешность и эффективность будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: социальный работник, психологические характеристики, личностные качества, личностные характеристики.

THE SCIENTIFIC PARADIGM OF PERSONALITY ORIENTED APPROACH TO A SOCIAL WORKER FORMATION

Mihaylova L. I.

Depending on the scientific views of scholars, the essence of the «social worker concept quality» has an ambiguous meaning. Specialist personal qualities formation is determined by the future professional work success and effectiveness.

Key words: social worker, psychological characteristics, personal qualities, personal characteristics.

Постановка проблеми. Соціальний захист людей, що потребують допомоги, може здійснюватися завдяки соціальній політиці та державній формі соціального забезпечення. Вихідні цієї проблеми засвідчують розвиток і активізацію соціальних служб, закладів, установ, а також посилюють увагу до професійної підготовки фахівців із соціальної роботи, до особистості профес-

іонала, його особливостей, якостей і особистісних властивостей, що відіграють важливу роль у підготовці і розвитку до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою дослідження стали праці вітчизняних (Корчиньські С.І., Тюптя Л.Т., Тюптя О.В., Яхонтова Є.С. і ін.) та зарубіжних науковців (Доела М., Студьонова Є.Г., Фіров М.В., Шадлоу С., Шевеленкова Т.Д., Шмельова Н.Б. і ін.).

Мета статті: Здійснити теоретичний аналіз особистісно-орієнтованого підходу до становлення соціального працівника як фахівця соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Соціальний працівник, як професіонал, надає допомогу клієнтам, які потребують індивідуального підходу, поваги, уваги, соціальної допомоги та захисту. Такий підхід, в свою чергу, вимагає від соціального фахівця відповідних якостей: гуманізму, доброзичливості, справедливості, відповідальності, терпеливості, врівноваженості, готовності стати на захист клієнта, прийти йому на допомогу.

У класифікаторі професії вказано, що фахівець із соціальної роботи — це спеціаліст, який має необхідні інтелектуальні, моральні, особистісні якості для виконання особливого, інтегрованого, універсального виду діяльності у соціальній сфері; повинен володіти необхідними знаннями, уміннями, навичками; орієнтований на життя і сприйняття інших людей, має певну систему цінностей, які узгоджуються і не вступають у протиріччя із сутністю і змістом соціальної роботи; поведінку, яка не суперечить суспільним нормам і традиціям. Крім професійних вимог, до соціального працівника, як до особистості, висувуються вимоги, що стосуються його особистісних характеристик [8, с. 35-42].

За словами відомого психолога Г.Оллпорта, особистість характеризується як внутрішня динамічна організація психофізіологічних систем, яка формує патерни поведінки, мислення та емоцій, характерні для певної людини. А відтак, особистість має внутрішній світ, характер, здібності, особисті цінності, особистісний вибір, моральність, самостійність, відповідальність, особисте слово, кодекс честі, гідність, цілі й перспективи, особистісну поведінку (особливий притаманний особистості спосіб соціальних дій).

Психологічні утворення особистості забезпечують людині можливість здійснювати вчинки на основі вільного самостійного і відповідального вибору, відстоювати власну позицію. Тільки здійснюючи вчинки, людина може заявити про себе, вирізнитись як особистість серед інших [6, с. 20].

Науковці, які вивчають особистість соціального працівника здебільшого використовують поняття «якості». Така аналогія поняття є результатом включення до особистісних характеристик.

Більшість науковців включають до професійних якостей — особистісні, називаючи їх — особистісно-діловими (Є.С.Яхонтова, Л.Т.Тюптя, С.І.Корчиньські, О.В.Тюптя), а Є.Г.Студьонова, Н.Б.Шмельова, Т.Д.Шевеленкова — особистісно-професійними.

Основу наукових підходів у вивченні особистості соціального працівника складають соціальні установки, атитюди про ідеального педагога, психолога, працівника сфери соціального захисту населення як активну, творчу особистість [10].

Вчені зазначають, що особистісні якості фахівця визначають успішність і ефективність професійної роботи. Тому, в процесі підготовки майбутнього соціального працівника відбувається не тільки пізнання їм основ професії, але і виховання його як особистості, формування духовно-моральних якостей, які фахівець проявить у роботі з людьми. Соціальний працівник поєднує професійні знання, навички і особистісні характеристики: відкритість, динамічність, емпатію, вміння спілкуватися з людьми, емоційну стійкість, зрілість, доброзичливість.

Зазначимо, що існують різні теоретичні наукові підходи у вивченні особистості працівника соціальної сфери, які мають широкий і вузький аспекти трактування поняття особистісних характеристик чи особистісних якостей.

За І.Б.Івановою, «модель» соціального працівника включає декілька напрямків: один з них - представлений особистісними якостями, що зумовлюють професійне призначення спеціаліста (позитивна життєва спрямованість, дотримання етичних норм, цінностей, установок) [2].

Л.Т.Тюття зазначає, що основою професійної діяльності виступають такі якості як професіоналізм і компетентність. Останні включають наступні вимоги: необхідний рівень знань, відповідні медичні показники, емоційно-вольові риси, психічні процеси, морально-ділові якості [9].

Загальну класифікацію запропонувала Є.І. Холостова, яка виділила три групи особистісних якостей соціального працівника: до першої групи відносяться психофізіологічні характеристики, від яких залежить здатність до даного виду діяльності; до другої - психологічні якості, які дозволяють характеризувати соціального працівника як особистість; до третьої - психолого-педагогічні, від яких залежить ефект особистісної чарівності. До такої класифікації приєднується і Є.Ярьська-Смірнова. Вона аналізує особистісні характеристики, запропоновані Є.І.Холостовою. Серед них: гуманістична спрямованість особистості, особистісна та соціальна відповідальність, почуття власної гідності та поваги інших, терплячість, ввічливість, здатність до емпатії, готовність зрозуміти інших і прийти на допомогу, емоційна стійкість, особистісна адекватність і соціальна адаптивність [11].

Проблему особистісних характеристик вивчали у своїх роботах Т.Д. Шевеленкова та Н.Б.Шмельова. Науковці розглядають особистісні характеристики як професійні і відносять до них: основні професійні знання, вміння та навички [11].

Белановський С.О. і П.Д.Павлюнок до особистісних якостей соціального працівника відносять: інтелектуальний, загальнокультурний і моральний потенціал. Наявність (формування і закріплення) таких якостей дозволяє соціальному працівнику більш ефективно здійснювати свою професійну діяльність, бути інформованим про різні соціальні групи населення і їхні особливості; передбачати наслідки своїх дій: уміти контактувати з різними категоріями людей («важкими» підлітками, дітьми-сиротами, інвалідами, людьми похилого віку і т. ін.); бути професійно тактовними (викликати симпатію у клієнтів, їхню довіру), дотримуватися професійної таємниці, виявляти делікатність в інтимних питаннях життя клієнта; мати емоційну стійкість при всіх колізіях, невдачах, складностях роботи, сумлінно виконувати свій обов'язок, зберігаючи при цьому спокій, доброзичливість і уважність до клієнтів [1].

П.Д.Павлюнок більш ширше характеризує якості соціального працівника, поділяючи їх на три групи: до першої групи - відносить вимоги до психічних процесів фахівця (сприйняття, пам'ять, увага, мислення), психічні стани (втома, апатія, стрес, тривожність, депресія), емоційні процеси (стриманість, індиферентність) і вольові процеси (наполегливість, послідовність, імпульсивність); до другої групи - самоконтроль, самокритичність, самооцінку своїх учинків, а також стресостійкі якості - фізичну тренованість, самосугестивність, вміння переключатися і керувати своїми емоціями; до третьої групи - комунікативність (уміння швидко встановлювати контакт із людьми); емпатію (уловлювати настрій людей, виявляти їхні установки і очікування, співпереживання); зовнішні дані (зовнішня привабливість особистості): красномовність (уміння вселяти і переконувати словом) і т. ін.

Г.П.Медведева виокремлює наступні якості особистості соціального працівника: чесність, совість, об'єктивність, справедливість, тактовність, доброта, терпимість, прагнення до самовдосконалення, уважність, спостережливність, терпимість, силу волі, самоконтроль, адекватність самооцінки, комунікабельність, емпатію, самокритичність [11].

У своїх дослідженнях Ю.Р.Мацкевич зауважує, що одними із складових особистісних характеристик соціального працівника, який безпосередньо контактує з людьми похилого віку, є уважність, спостережливність, терпимість, сила волі, самоконтроль, адекватна самооцінка, комунікабельність, емпатія та ін. [7].

За результатами соціологічного дослідження, було написано «портрет» майбутнього спеціаліста соціальної роботи, який наділений наступними якостями: гуманістична спрямованість особистості, особиста і соціальна відповідальність, загострене почуття добра і справедливості, почуття власної гідності і повага до іншої людини, терпимість, ввічливість, порядність, емпатія, готовність зрозуміти інших і прийняти до них на допомогу, емоційна стресостійкість, особиста адекватність самооцінки, рівень домагань і соціальна адаптованість [3].

Вищезазначені якості особистості соціального працівника більшість авторів (І.Грига, Г.П.Медведева, П.Д.Павлюнок, Т.В.Семігіна, і ін.) називають «професійною», «трудовою етикою» соціального працівника. Її зміст визначається відношенням людей до праці, інтегрованим у комплекс моральних цінностей і норм, що знаходять своє вираження в поведінці людини, в сфері трудової діяльності. Моральність як внутрішня, духовна якість людини, її потреба відповідати вимогам етики і моралі, на думку Г.П.Медведевої, повинна бути основою особистості соціального працівника [7].

Самоконтроль, самокритичність, терпіння, адекватність самооцінки, емпатія і комунікативність – це ті якості без яких важко уявити соціального працівника. Витримка і самоконтроль найбільш необхідні в спілкуванні з клієнтом, що мають порушення психіки чи органів чуттів. Соціальний працівник завжди повинен враховувати емоційний стан таких індивідів. Якщо клієнт роздратований і дозволяє собі виплеснути негативні емоції на соціального працівника, то соціальний працівник не має права відповісти тим же. У протилежному випадку, він не почує того, що говорить клієнт, не зможе прийняти інформацію і правильно оцінити її.

Самокритичність соціального працівника проявляється в умінні аналізувати свою діяльність, бачити помилки і знаходити шляхи їх виправлення, надавати незалежну оцінку своїм діям і діяльності. Це надає можливість соціальному працівнику не тільки чесно виконувати свій обов'язок, але й удосконалюватися у професійній діяльності. Тільки не закриваючи очі на власні недоліки, а конструктивно критикуючи самого себе, можна розвивати себе.

Адекватність самооцінки необхідна соціальному працівнику в його повсякденній практичній діяльності. Фахівець, що працює з населенням в галузі соціального захисту, здійснює життєво важливі для всього суспільства функції. Однак, при цьому, він не повинен втрачати почуття реальності і переоцінювати свої здібності і можливості — завищена самооцінка приведе до самовпевненості і зарозумілості, а самовпевненість, у свою чергу, спричинить за собою помилки і негативно позначиться на ефективності діяльності. Не менш небезпечна і занижена самооцінка соціального працівника - зневіра у своїх силах і можливостях негативно позначиться не тільки на результатах діяльності, але і на стані клієнта, на суспільній думці про систему соціального захисту в цілому.

Терпіння необхідне в повсякденній діяльності соціального працівника, оскільки він працює з різними клієнтами, важкими в спілкуванні. Такі труднощі можуть бути викликані як віковими (наприклад, ослаблення пам'яті), так і емоційними (наприклад, дратівливість) характеристиками клієнта. Соціальний працівник має бути терплячим з кожним клієнтом, бути готовим вислухати його. Головне - надати клієнту висловитися по проблемі, зняти негативні емоції і направити розмову в конструктивне русло, щоб отримати і передати інформацію в повному обсязі, домогтися розуміння і викликати мотивацію до спільної діяльності.

Комунікабельність — одна з важливих якостей соціального працівника. Від його уміння спілкуватися залежить успіх у діяльності, саме під час спілкування фахівець виявляє проблеми клієнта, його надії і очікування, виробляє план спільних дій для вирішення проблеми та отримання позитивних результатів. Уміння спілкуватись допомагають соціальному працівнику і у роботі з колегами - переймати досвід роботи, обговорювати нагальні проблеми і вирішувати хвилюючі питання [7].

У дослідженні Н.І.Кривоконь виявлено, що працівники системи соціального захисту, переживають важкі особистісні проблеми, у більшості з них ускладнене відчуття самоідентифікації. Однією із причин є відсутність належної підготовки до відповідного рівня роботи [5].

Проаналізувавши наукові підходи до поняття „особистісні якості працівника соціальної сфери”, що мають місце у соціальній роботі, соціальній педагогіці, психології, соціології, було виявлено, що єдиного концептуального визначення не має. Кожен з авторів вкладає у поняття „особистісні якості соціального працівника” неоднозначний зміст, залежно від системи його наукових поглядів. Соціальна робота - це професія комунікативна, тісно пов'язана з процесом спілкування, у якому і формуються професійно-особистісні характеристики.

Висновки. Професійна діяльність соціального працівника полягає в постійному контакті з клієнтами, що в свою чергу потребує створення доброзич-

ливої атмосфери, адекватної поведінки, комунікабельності. Для цього необхідно знати не тільки техніку ведення бесіди, правила спілкування, вербальні і невербальні засоби спілкування, психологічні особливості людей, але й мати необхідні особистісні характеристики, до яких науковці відносять адекватну самооцінку, емпатію, самоконтроль у спілкуванні, комунікативність, комунікабельність, які визначають успішність взаємодії з клієнтом і є необхідною умовою професійної придатності.

Література

1. Белановский С.А. Метод фокус-группы. / С.А. Белановский. — М. : Никколо-Медиа, 2001. — С. 328.
2. Бурлака Т.Ю. Формирование профессиональной культуры работников социальных служб / Т.Ю. Бурлака // Работник социальной службы. — 1998. — № 2. — С. 35-42.
3. Зайнышев И.Т., Социологический портрет будущего специалиста социальной работы / И.Г. Зайнышев, П.Е. Злобин // Российский журнал социальной работы. — 1995. - № 1. — С. 25-31.
4. Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка. / Соціальна робота. / Л.Г. Коваль, І.Д. Зверева, С.Р. Хлебнік — К., 1997. — 121 с.
5. Кривоконь Н.І. Соціально-психологічні чинники професійної самоідентифікації фахівців системи соціального захисту: Автореф. дис. канд. псих. наук. / Н.І. Кривоконь — К., 2001. — 20 с.
6. Коpecь Л.В. Психологія особистості: Навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. — 2-е вид. — К.: Вид. дім. „Києво-Могилянська академія” / Коpecь Л.В., 2008. — 458 с. — Бібліогр. : — С. 448-449.
7. Мацкевич Ю.Р. Підготовка соціальних педагогів до роботи з людьми похилого віку: Автореф. дис. к. пед.наук. / Ю.Р. Мацкевич — Л., 2003. — 18 с.
8. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Беличевой С.Л. — М., 1997. — С. 396.
9. Тюптя Л.Т. Інформаційний матеріал опису професії „Фахівець із соціальної роботи” / Л.Т. Тюптя і О.В. Тюптя / Навчально-методичний посібник для державної служби зайнятості. — К., 2002. — 38 с.
10. Фирсов М.В. Введение в специальность и основы профессиональной этики социального работника. / М.В. Фирсов — М. : ИСП, 1993. — С. 53.
11. Ярская-Смирнова Е.Р. Профессиональная этика социальной работы. — М. : Ключ. — С. 96 с.

МЕТОД КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ У ПРОВЕДЕННІ ГЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

УДК 37.012.4:372.882

Басюк Л.Б.

У статті актуалізовано питання гендерно-збалансованого змісту навчальної літератури та розглянуто особливості застосування методу контент-аналізу при встановленні гендерного балансу змісту сучасних підручників для загальноосвітньої школи.

Ключові слова: контент-аналіз, гендерна орієнтованість, шкільний підручник, середня освіта.